

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

✕

אכילת פירות קיץ בסעודה המפסקת

בימי צום הצמא הכבד מקשה עליי מאוד, ובפרט בצום תשעה באב שהוא בשיא הקיץ. לאחרונה שמעתי שכדאי לאכול לפני הצום ענבים ואבטיחים שהם פירות המלאים בנוזלים, וכך להימנע מצמא והתייבשות במהלך הצום. רציתי לברר האם מותר לי לאכול פירות אלו בסוף סעודה המפסקת?

ת. מותר לאכול בסעודה המפסקת פירות קיץ כגון ענבים ואבטיחים, שהרי אינו אוכלם לתענוג אלא להקל את הצום.⁴

מכירת פומבית שנקבעה לתשעה באב

לפני כמה שבועות אבי נפטר בשיבה טובה. קיבלתי ממנו בירושה חפצי אומנות שונים, ציורים, עתיקות וכדומה. החפצים הללו לא היו שימושיים עבורי, ועל כן מסרתי אותם לבית מכירות פומביות מוכר מאוד בעולם העתיקות, על מנת שיימכרו לכל המרבה במחיר. באחת המכירות המכירות הפומביות של קיבלתי את חוברת המכירה הפומבית של חודש יולי למיניי. אני רואה שחפציו של סבי זכו לשני עמודים במקום מרכזי בחוברת, אך זמן המכירה נקבע ליום תשעה באב. ישנה פרוצדורה להסרת פריטים מהמכירה, אך היא כרוכה בקנס של כמה מאות שקלים. האם אני חייב להסיר את הפריטים מהמכירה, כדי שלא יחשב לי כעשיית מלאכה בט' באב?

ת. יש להקל שאינו צריך להסיר את החפצים מהמכירה. ואם בית המכירות הוא של ישראל יש להחמיר.⁵

מגבונים בתשעה באב

במננו מצויים מגבונים לחים המשמשים

לניקוי הפנים, הידיים ושאר חלקי הגוף, והם לחים במידת מה אך אינם נוטפים מים. יש המבקשים להשתמש בהם בתשעה באב כדי לרענן את פניהם או לקנח את רגליהם, אף אם אין שם לכלוך ממש, לצורך תחושת ניקיון ורענונות. האם השימוש במגבונים אלו נחשב לרחיצה האסורה בתשעה באב, או שדינם כמפה גנובה שהתירו הפוסקים לקנח בה את פניו ורגליו?

ת. מגבון לח שאין בו שיעור 'טופח על מנת להטפח' ואינו מרטיב את הגוף כדרך רחיצה, מותר לקנח בו את פניו ורגליו אף לצורך רענון. אולם מגבון הרווי בלחות באופן שמרטיב את העור ויש בו 'טופח על מנת להטפח', אסור בשימוש לשם תענוג בתשעה באב.⁶ ולצורך הסרת לכלוך ממש מותר להשתמש בו כפי הצורך, שהרי רחיצה לצורך ניקיון לא נאסרה מעיקר הדין.⁷

מדרסים בנעלי תשעה באב

בתקופה האחרונה אני סובל מאוד מכאבי רגליים, ובהמלצת הרופא התחלתי ללכת עם מדרסים בנעליים. כאשר אני הולך ללא המדרסים רגלי כואבת מאוד. האם מותר לי בתשעה באב לשים את המדרסים בתוך נעלי הבד שלי?

ת. יש מקלים מדרסים מעור בתוך הנעל וללכת בהם.⁸

כיוס בגדי שבת במוצאי תשעה באב שחל ביום חמישי

השנה תשעה באב חל ביום חמישי, כך שמיד בסיום הצום צריך להתארגן ולהתכונן לשבת. רציתי לברר האם במוצאי זה מותר לכבס את בגדי שבת כבד במוצאי הצום, או שיש

להימנע מכך עד יום עשירי באב בחצות?

ת. נהגו שלא לרחוץ במרחץ ושלא לספר ולכבס עד יום עשירי בחצות.⁹ אולם כאשר חל תשעה באב ביום ה' ויום עשירי הוא ערב שבת, מותר בכל זה לכבוד שבת.¹⁰

העמדת מכונת כביסה על טיימר בתשעה באב

השנה, כשתשעה באב חל ביום חמישי והזמן שנותר להכנות לשבת קצר, יש המבקשים להקדים ככל האפשר את סידורי הבית. האם מותר להכניס את הכביסה למכונת הכביסה במשך יום תשעה באב, לכוון שעון שבת או טיימר כך שהמכונה תתחיל לפעול מאלה מיד במוצאי תשעה באב, ובכך לחסוך זמן להכנות לשבת, או שההכנה והעמדת המכונה על טיימר בתשעה באב אסורה?

ת. אם יש צורך, אפשר למלאות את המכונה בכגדים מבעוד יום לאחר חצות ולכוון את השעון שתתחיל לפעול בלילה.¹¹

קייטנה לילדים בתשעה באב

במקומות רבים מתארגנות בתשעה באב קייטנות לילדים, שנועדו להעסיקם במשך שעות היום ולהקל על ההורים את הצום. מפעילי הקייטנה מקבלים שכר עבור עבודתם. מאחר שנפסק בשולחן ערוך (סימן תקנ"ד סעיף כד) ש'העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה', נשאלה השאלה: האם מותר להפעיל קייטנה לילדים בתשעה באב בשכר, או שיש בכך משום עשיית מלאכה האסורה ביום זה?

ת. מותר להפעיל קייטנה לילדים בתשעה באב, ואין לחשוש שבשל כך לא יראו סימן ברכה בשכר המתקבל.¹²

ולא יותר', ובמשנה ברורה (סק"ג, ובסימן תקנ"א ס"ק לו) הביא מהמגן אברהם (סי' תקנ"א סק"א) שכתב בשם מהרש"ל (ש"ת צ"ב) שהוא הדין לרחיצה תספורת וכיוצא בגדים. ובבאר הלכה (ד"ה ע' חצות) הביא מהמאמר מדרכי (סק"ג) שאין אסור אלא בשר ויין אבל שאר דברים מותר, וכתב שכן עמא דבר. אך הביאור הלכה כתב שמכל מקום קשה להקל בזה כיון שכמה אחרונים העתיקו דברי המגן אברהם לאסור אף רחיצה תספורת וכיוצא עד חצות היום של עשירי באב.

10 במגן אברהם (סי' תקנ"א סק"ח) הביא שיטת התוספות (תענית ז' ד"ה ותרומה) להתיר בתשעה באב שחל שבת גם ביום תשעה באב עצמו כשחל ביום חמישי מן המנהג ולמעלה, אולם המגן אברהם דחה שיטת זו ופוסק כה"ר וה"מ ועוד דביום תשעה באב אסור. ובאליה רבה (שם סק"ג) הסיק בתשעה באב שחל ביום ה' להקל לכבס אחר חצות על ידי גוי, וכ"כ בסידור יעב"ץ וכ"כ מחזיק ברכה (סק"ט) ובבני ש"ח (דברים ס"ח ה"ד ב"ח תה"ח סק"ט). ובמוצאי התענית מותר בשנה זו לכבס מים (שמירת שבת כהלכתה פרק מ"ב ס"ה, ש"ת א' דנדרב"ח ח"ט ס' א' אבולת ח"י ס"ז). ואף שבשערי תשובה (שם) כתב ששומר בשחירת, כתבו הפוסקים שאין הכוונה לשחית דווקא, אלא שבזמננו לא היה הדרך לכבס בלילה. ומדינת מותר מדי במוצאי התענית. ובמשנה ברורה (שם) כתב שכל זה רק אם עושה כן לכבוד שבת, ולכן לענין רחיצה אין להתיר בליל עשירי באב כאשר בדעתו להתיר שוב פעם למחרת לכבוד שבת, כיון שנמצא שמה שהתרחץ בליל עשירי באב לא היה לכבוד שבת. אך בשם הגר"ש אלישיב (אשרי האיש פ"א אות א) מובא שהתיר הזה כבר מיום שישי בבוקר, כיון שבשנה כזו לא גזר כלל דיני אבלות בערב שבת משום כבוד שבת.

11 שהרי מלאכה קלה שאין בה שיהיה מותר כמ"ש ברמ"א (סי' תקנ"ד סק"ג), והפעלת הטיימר היא מלאכה קלה. ודווקא כאשר מוצאי תשעה באב חל בליל שישי שהותר לכבס לצורך שבת. ולפי זה מותר אף לפני חצות שהרי הותרה מלאכה שאין בה שיהיה גם לפני חצות (סי' תקנ"ג ס"ה). מכל מקום ראוי לעשות את סידור הבית רק לאחר חצות כדי לא להסיח דעת מאבלות.

12 במשנה ברורה (סי' ס"ב מט בשם ענין אסור) מובא שגם לאחר חצות היום, כאשר מקר אסור המלאכה הוקל במקומות שנהגו בכך, אם אדם

כאשר הוא מנוהלת על ידי ישראל, שהרי זה מכירה בפרהסיא, אמנם הסחת דעת מאבלות יש רק למוכר ולא ליורש. 6 הרמ"א (סי' תקנ"ד ס"ד) כתב: 'מותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים שני מלאכה ומקנה בה פניו ורגליו, אפילו אינו עושה רק לתענוג שרי כיון שהיא גנובה'. ובמשנה ברורה (סי' כ"ו) כתב שזה דוקא כאשר אין המפה לחה בשיעור שתהא טופח על מנת להטפח, אבל אם הוא רטוב עד שיהא טופח על מנת להטפח אסור, כיון שהוא כרחיצה. ולכן יש לבדוק האם המגבונים לחים בשיעור טופח על מנת להטפח. אמנם מי שהיה מותר אפילו לרחוץ כדי להעביר לכלוך, ומכאובו בש"ע (שם ס"ט) שאם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה מותר לו לרחוץ להעביר את הלכלוך כיון שלא אסור אלא רחיצה על תענוג.

8 הרמ"א (סי' תרי"ג) כתב שמותר לעמוד ביום הכיפורים על גבי כרים וכסותות מעור, והמחמיר תבוא עליו ברכה. וראה בחלקת יעקב (ח"ב סי' ר"ח) שכתב להתיר הנחת מדרסים בנעלי בד למי שמצטער מאוד בלא זה, ולפי שהמדרסים מחמת עצמם אין עליהם שם מנעל, ומותר לעמוד עליהם כשהם לבד כמו כרים וכסותות של עור, ולכן אין אסור לא להניחם בתוך נעלי בד כיון שאינו מנעלים לנעל ולא ח"ל על הנעל שם מנעל של עור על ידי זה. ועוד כתב להתיר על פי המבואר בש"ע (סי' תרי"ג ס"ח) שאם ידיו גשמיים מותר לאיסטניס ללבוש מנעלים כדי ללך לבית הכנסת. וכתב ה"ח"ו (סק"ג) שאם יש בדרך רפש וטיט מותר לכל אדם ללבוש מנעלים, שכולם איסטניס בזה מפי שמצטער בכללן גריליו, וכן כתב הש"ע (שם ס"ח). ולכן אף כאן יש להתיר למי שמצטער הרבה. וכן בספר חוט שני (פ"ה ס"ק כ"ז) כתב להתיר למי שאינו יכול ללכת בלא זה. אמנם שם בפרהסיא, והביא דברי הביאור הלכה (י' מובא להחמיר בזה).

9 מעיקר הדין מותר מיד לאחר התענית להסתפר ולכבס את הדין בשב"ע (סי' תקנ"ג ס"א) 'בתשעה באב, לעת ערב ציתו את הבדיל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלל לשחות יין בליל עשירי ויום עשירי'. וכתב הרמ"א: 'ויש מחמירין עד חצות היום

ולכן אין מקום לאסור אכילת פירות קיץ בסעודה המפסקת כאשר אוכלם לצורך הצום כדי להרבות את הנוזלים בגוף, ולא לשם תענוג מיותר. 5 בש"ע (סי' תקנ"ד ס"ב) 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושי', במקום שנהגו שלא לעשות אין עושי, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים, וכל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושה וכו'. ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות, מותר על ידי אינו יהודי, אפילו בביתו. ונידון שאלה זו דומה לדין פרמקטיא המבואר שם בש"ע שאסורה במקום שנהגו איסור מלאכה בתשעה באב. אולם כאשר בית המכירות מנוהלת על ידי גוים הרי פשוט הדבר שאינו צריך לבטל את המכירה, כיון שמבואר בש"ע שאפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב, מותר לעשות מלאכות על ידי גוי. אמנם כאשר בית המכירות מנוהלת על ידי ישראל יש להסתפק בדבר, שהרי מבואר בש"ע (שם ס"ב) ש'מלאכת דבר האבד מותרת בתשעה באב כדרך שאמרו בחולו של מועד', ובהלכות חוה"מ כתב הש"ע (סי' תקנ"ג ס"ה) שדבר שאינו מצוי תדיר וכו' וכו' פסונו או שייכות שבו לעיר ומבקשים לקנות סחורה וכן ידירים הקבועים מזמן לזמן, שמותר למכור להם אפילו כדי להרויח. והטעם מבואר בבית יוסף (שם) בשם הרא"ש (מ"ק פ"א ס"ה) 'אם מניעת הרויח חשבה הפסד ודינה כדבר האבד. ולכן אף כאן שמכירת המכירה במכירה פומבית תגרום שייחוד יתור על החפצים הרי זה מוגדר כדבר האבד, ובפרט כאשר נדרש לשלם עמלה על ביטול ההשתתפות במכירה. אמנם בספר מטה משה (סי' תשנ"א, ה"ד במשנה ברורה סי' תקנ"ג ס"ח) כתב שאם יש בתשעה באב יריד ושירות שבאו מותר לקנות מהם ולמכור להם סחורה על ידי גוי, וראה באליה רבה (סי' תקנ"ד ס"ד) שהקשה שעל ידי גוי מותרת המלאכה בתשעה באב אפילו בדבר שאינו אבד, ואילו בדבר האבד מותר לעשות אפילו על ידי ישראל, וכתב שאפשר שאסור כאן כיון שזה בפרהסיא, והביא דברי הביאור הלכה (ד"ה דבר האבד). והמשנה ברורה (שם) ביאר הטעם שאסור כאן על ידי ישראל אף שזה דבר האבד, משום שהוא מסיח דעת לגמרי מהאבלות. ומבואר, שאף שמלאכת דבר האבד מותרת בתשעה באב מכל מקום אסור לעשותה בפרהסיא או באופן שמסיח דעתו לגמרי מהאבלות. ולפי זה ראה שיש מכירה פומבית בבית מכירות אסורה בתשעה באב

בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבת זו, ויש להחמיר בזה מראש חודש. ולכן אף בני ספרד ראוי שיחמירו בזה כבר מראש חודש ולא רק מהשבוע שחל בו תשעה באב. ובמשנה ברורה (סי' מ"ח) כתב שטעם האיסור הוא על פי מה שמבואר בירושלמי (פסחים פ"ד הלכה א') שהנשים נוהגות שלא להטיל את חוטי השתי לצורך התפירה ומשום שבתלה אבן השתי כשנחרב בית המקדש, והסמיכו מנהג זה על הפסוק (תהלים א' א') 'כִּי הִשְׁתַּחֲוִיתָ יִירוּשָׁלַם'. וכן בש"ע (סי' תנ"א) הביא את דברי הירושלמי. ובסי' (סק"ג) הביא מהבית יוסף (סי' ס"ח) שכתב שאין חילוק בין תופר עבדו או עבדו אחרים ובין עושה בחינם או בשכר. וכן הוסיף ששאינו זה הוא אפילו אינו רוצה לחדש את הגד בתשעת הימים, אלא רוצה לתפור ולהניחו לאחר תשעה באב שגם כן אסור. ולפי זה כאשר במסגרת הקושרות התלמידות נגד חדש הראוי ללבישה, הרי זו בכלל המלאכה שאסורה בתשעת הימים, ואין מקום להקל מצד עצם הבעדה שהעשייה נעשית במסגרת לימודית. אמנם כאשר מדובר בתרגול טכניקות תפירה על גבי פיסות בד, הכרת המכונה, ביצוע תפרים שונים, פירוק ותיקון, או עבודה על בגדים ישנים לצורך לימוד בלבד, יש מקום לומר שאין זו 'עשיית בגד חדש' שעליה גזרו חכמים, אלא לימוד מלאכה לבד. ואף שאסור להניח את חוטי השתי זה רק כאשר עושה כן עבור תפירת בגד, אך כאן לא הכוונה לתפירת בגד חדש אלא לתרגול, מותר. וראה בהלכות שלמה (כ"ה פ"ד ס"ה) שכתב להקל אפילו בתפירת בגדים ממש בקייטנות של בנות שאין בהם להעסיק אותם ובאות לידי בטלה ושעומם. ונבוכין מבית לוי (בין המצרים ע"ב) כתב שכל מקום לא יסיימו את תפירת הבגד בתשעת הימים, אלא יניחו את סיום הבגד לאחר תשעה באב. 4 בש"ע (סי' תקנ"ג ס"ד): 'מותר לאכול פירות כשהם חיים אפילו כמה מינים'. והיינו, שאף שאסור לאכול בסעודה המפסקת שני תבשילים, ואם פירות חיים שאינם מבושלים אינם בכלל תבשיל ומותר לאכול. אמנם הרמ"א (שם ס"א) כתב 'וכן לא יאכל אחר סעודתו גזון ומליץ דברים שנוהג בהם בשאר פעמים כדי שיתנהג בפרשיות'. ומקור הדברים הוא מהראב"א (הלכות תענית ט' תתפ"ה) שכתב 'אם היה רגיל לאכול אחר אכילתו אלא מליץ דברים בפרשיות, ואף על גב דהשתדל בידו, מצוה להתנהג בפרשיות, ומבואר שסיבת התפירה אסור היה כדי שיתנהג בפרשיות,

מדברי הגמרא (עבודה זרה סח.) לענין דבר שאינו ראוי לאכילה, שאמרו שם: 'סרוחה מעיקרא עפרא בעלמא הוא'. ועוד אמרו: 'שאיין ראיה לגר אינה קרויה נבלה'. וכן נפסק ברמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ד ה"א) ובש"ך (יו"ד סי' קג), שכל שנפסל מאכילת אדם, ובפרט מאכילת כלב, פקע ממנו שם מאכל. וכל שכן שיער, שמעולם לא היה ראוי לאכילה, שאין עליו שם מאכל כלל.

גדר מן המותר בפך

ואל יקשה בעיניך ממה שמצינו שפסלו שיער וגידיו של בהמה טמאה לכתובת תפילין משום 'מן המותר בפך' (שבת כח:), דמשמע ששיער בכלל מה שאינו מותר בפך. שאין משם ראיה כלל לאיסור אכילה, שהרי עור נבילה וטריפה אסור באכילה ובכל זאת כשר לתפילין (שבת קח. רמב"ם הלכות תפילין פרק א הלכה י'), ומוכח שגדר 'מן המותר בפך' הכוונה למין הבהמה, שיהא ממין טהור, ולא בשאלה אם אותו דבר עצמו ראוי לאכילה. ואדרבה, גיד הנשה אסור באכילה וכשר לסת"ם, לפי שבא ממין המותר בפך. נמצא שסוגיא זו עניינה במין הבהמה, ואין ממנה כל ראיה ששערות אסורות באכילה.

אף מצד חשש בל תשקצו אין מקום לאסור, שהרי מצינו במועד קטן (יח.) לענין ציפורניים שנפלו, שאין בהן משום מיאוס.

בטל בתערובת

ועוד זאת, לענין ביטול בתערובת, אף אילו היינו צריכים לחוש לאיסור, הרי השערות בטלות. שכן אין בשיער כל טעם. ויסוד איסור תערובות הוא בנתינת טעם, כמבואר בגמרא (חולין צח:) ובשו"ע (יו"ד סי' צח ס"א). ועוד שנותן טעם לפגם מותר (יו"ד סי' קג ס"א). וכל שכן בנדון דידן, שהשערות ניכרות ונשלפות ברובן, ומה שאינו ניכר, דק שבדקין הוא, בטל ברוב, ואינו נותן בתבשיל טעם כלל. ועוד ששיער הוא דבר יבש, ודבר יבש בטל ברוב, כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קט ס"א).

ואין לומר ששערה שלמה היא 'בריה' שאינה בטילה אפילו באלף (יו"ד סי' ק ס"א). שהרי תנאי 'בריה' מפורשים שם: א. דבר שהיה בו חיות. ב. אסור מתחילת ברייתו. ג. דבר שלם שאם יחלק אין שמו עליו. ושיער אינו בעל חיים, והוא חלק מן הגוף.

להלכה:

שערות של בעלי חיים טמאים, וכן של נבילה וטריפה, אינן בכלל דבר הראוי לאכילה, ודינן כדבר יבש שאין בו טעם, וכעץ בעלמא או עפרא בעלמא. וכל שכן כשהן מעורבות במאכל, שהן בטלות ברוב, אינן נותנות טעם, ואין עליהן דין בריה. לפיכך, מותר לעובד לאכול ולשתות במפעל אף במקום ששערות דקות מתעופפות באוויר ומתערבות במאכל או במשקה. אמנם, שערות הניכרות לעין, ראוי להסירן משום נקיות ככל שהדבר אפשרי, אולם השערות הדקות שאינן ניתנות להסרה אינן אסורות את המאכל, ומותר לאוכלו ללא חשש.

כעצמות החמור. ולענין אכילה שפיר דמי. הרי לפנינו, שדבר שהוא 'עצמות בעלמא', יבש ובלא טעם, מותר באכילה אף כשהוא מעורב במאכל, ואין בו דין 'כל היוצא מן הטמא טמא' (בכורות ה:), לפי שכלל זה נאמר דוקא בדברים הראויים לאכילה, כגון חלב, ביצים וולדות. אבל עצמות, קרניים וטלפיים אינם בכלל בשר. וכל שכן שערות, שהן קלות ודקות מן העצמות. ורק בגיד הנשה מצאנו שהוא אסור אפילו שאין בו טעם כלל, וכלשון הגמרא בחולין (צב:) 'עץ הוא והתורה חייבה עליו', ואין למדים ממנו לאיסור אחר כמו שכתב בפרי חדש (סי' קג סק"ב) 'אבל בשאר האיסורין כל שחזר האיסור כעץ יבש שאין בו טעם מותר מן התורה לאכלו', ובשפתי דעת (שם סק"ב) כתב שכן הסכמת כל הפוסקים.

וכן מפורש בשבלי הלקט (סימן לד, דין עור הקיבה), ופסקו הרמ"א (יו"ד סי' פז ס"י) לענין עור הקיבה, שכתב: 'מאחר שנתייבש הוי כעץ בעלמא ואין בו לחלוחית בשר, מותר'. והרי עור הקיבה הוא חלק מן הבהמה עצמה, ואף על פי כן, משנתייבש עד שאין בו לחלוחית, שוב אינו נחשב בשר. קל וחומר לשיער, שמעולם לא היה בו טעם בשר או לחלוחית כלל.

והגם שכתב בשו"ת נודע ביהודה (קמא סימן כו) שכל ההיתר של עור הקיבה דווקא בענין של בשר בחלב שאין כאן איסור עד שיערב אותו בחלב, והרי בשעה שהכניס בו את החלב כבר אינו ראוי למאכל אדם ואין לו שם בשר, אבל בקיבת נבלה שכבר יש לה שם איסור, לא מועיל מה שנאסרה למאכל אדם להוריד ממנה שם איסור. אמנם מלבד שבגוף הספר שבלי הלקט (שם) שלא עמד לפני הנודע ביהודה מפורש שהתיר גם באיסור נבלה, וגם האחרונים מדעת עצמם נחלקו על עיקר חידושו וכתבו להתיר גם בנבילה (והר"ד בשו"ת יביע אומר חלק ח יו"ד סימן יא), וגם הוכיחו שהש"ך התיר גם בנבילה, הרי שגם בנוודע ביהודה מפורש (שם ד"ה ובנפסל מאכלו לכלב) דכל זה דווקא כאשר נפסל רק מאכילת כלב אדם, אך כאשר נאסר לגמרי גם מאכילת כלב בטל האיסור. [ועפ"ז כתב בשו"ת הר צבי (יו"ה דעה סימן פג) שההיתר של ג'לטין אם נפסל רק מאכילת אדם תלוי במחלוקת הש"ך והנודע ביהודה, אך אם נפסל גם מאכילת כלב לכולי עלמא מותר].

ומה שכתב הש"ך (שם סק"א) שמכל מקום לכתחילה נראה שאין לעשות כן, טעמו משום שחוששים שמא הקיבה אינה נקיה לגמרי מלחלוחית ועשויים לבוא לידי מכשול, כמבואר בשו"ת רעק"א (קמא סי' רז), או מחשש שמא יבשל ויחזור לאיסור לדעת המחמירים (נודע ביהודה קמא סימן כו ד"ה ומה נראה לענ"ד), אבל בשערות הפרושה שמעופפות במפעל שאין בהם שום לחלוחית בשר פשוט שגם לדעת הש"ך אין כל איסור לכתחילה. עוד יש להוכיח להוסיף

לגמרי והם כעץ יבש, ומה שאסר הרמב"ם הוא בעצמות קשות שיש בהם לחלוחית בשר או שיש בהם מוח עצם, שאסורות לכולי עלמא, וכן ביאר בדעתם הציץ אליעזר (הערה שם סק"ג), וכן הכריע בשו"ת יביע אומר (חלק ח יורה דעה סימן יא), שאין בעצמות היבשות איסור כלל.

אולם דעת האגרות משה (יו"ד ח"ב סי' כז ד"ה ודועלסטאטין), המנחת יצחק (חלק ג סימן קמז, וחלק ה סימן ה) ומשנת רבי אהרן (חלק א סימן ז), שהג'לטין אסור אפילו שהוא נעשה מעצמות יבשות, אך טעמם אינו מצד שגם מה שאינו ראוי למאכל כלב אסור באכילה, אלא משום שהג'לטין רק במשך התהליך אינו ראוי למאכל, אך בסיום התהליך הוא ראוי למאכל אדם, וזה אינו נחשב לביטול האיסור. כמבואר הטעם באגרות משה (יו"ד ח"ב סי' כג) 'שמה שנפסל מאכילה הוא מצד הכנתם בזה לאוכל יותר טוב'.

ובמשנת רבי אהרן (שם סי' כב) כתב דאפשר שגם לדעת החוות דעת (סי' קג סק"א) שמתיר כאשר הוא נפסל ממאכל ורק אח"כ חזר להיות מוכשר למאכל, לפי שהאיסור כבר בטל [ודלא כהשפתי דעת (שם סק"ב) שהאיסור חוזר וניער], שכל זה דווקא כאשר מכשירים את המאכל על ידי דבר חיצוני של תבלין וכדומה, אבל כאשר המאכל הותר רק מחמת יבשות, ושוב מחזירים אליו את הלחות ונעשה ראוי, גם החוות דעת מודה לאיסור. וגם בג'לוטין הרי אין מוסיפים חומרים, רק מוציאים חלק מהחומר של העצמות והעור ומשאירים רק את החומר של הג'לטין.

ובמקום אחר כתב האגרות משה (יו"ד ח"ב סי' לב) שיש ספק באיסור על הג'לטין, וצד איסור שיש בו מטעם דברי הרמב"ם שכל מה שאינו ראוי למאכל אדם ואינו חייב עכ"פ הוא איסור, יש לדון אם הוא איסור מדאורייתא או מדרבנן. ודעת רבי אליעזר זילבר (קובץ ישרון חלק יב עמ' רמב) שהוא איסור דאורייתא עיי"ש.

ראיה מרגלי דבורים ומעור קיבה

והנה בעניין שערות, נראה פשוט שדינן כעצמות היבשות, שאין בהן טעם ולא לחלוחית כלל. עוד ראיה להתיר מה שאינו ראוי למאכל כלל מדברי התוספות (עבודה זרה סט. ד"ה ההוא), שהקשו היאך אנו אוכלים דבש דבורים והלא רגלי הדבורים מעורבות בו, ותירץ רבינו תם: דודאי רגלי הדבורים, כיון דעצמות בעלמא פניהו מותרים, דהא העצמות טהורים, דתנן (ידים פ"ד מ"ו) עצמות החמור טהורים, ורגלי הדבורים

בסימן טוב ובמזל טוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל" נשגב כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית, קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקר והנעלה מחכמי ורבני כולל באר ישראל

הרה"ג משה זאב נוסביום שליט"א להולדת הבן

יזכה לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

בעניין צביעה באוכלין

בבית משפחת כהן יש מקפידים לשתות בסעודת השבת רק מים וסודה, ולרגל שמחה משפחתית כשהגיעו אורחים רבים וביניהם ילד שאוהב לשתות מיץ מוגז בטעם אבטיח, אך בעקבות קפידתם לשתות רק מים וסודה לא היה להם לספק את רצונו של הילד, עד שהבריק במוחו של אחד המארחים מה הבעיה?! הרי ניתן לקחת כוס סודה ולשפוך לתוכה קצת יין אדום או צבע מאכל ובכך יתרצה וינוח רצונו, אך כמובן שהמשתתפים שהיו יראי שמים התחילו לדון בפולמוס ההלכתי בדיון צביעה באוכלין, האם הדבר מותר בשבת קודש? תשובה:

הנה נפסק בשו"ע (סי' ש"כ סעי' י"ט) 'אין צביעה באוכלין' ובדרכי משה שם כתב שלכאורה המקור לדיון זה הוא מהמשנה בשבת (קל"ט:): 'נותנים ביצה במסננת של חרדל' ובכך החלכון נשאר למעלה והחלמון יורד למטה וצובע את החרדל.

ולכאורה קשה על זה מהגמרא (שבת דף ע"ה.) שהשוטח בשבת חייב לדעת רב משום שני טעמים: א. מפני נטילת נשמה. ב. מפני שצובע את בית השחיטה בדם וניחא ליה בכך שרואים את האדמומיות שהשחיטה בוצעה כעת והבשר טרי. ואם כן עולה מהנ"ל לכאורה סתירה, האם יש צביעה באוכלין או לא.

ומתוך האור זרוע (סי' ס"ג הובא בבית"ל סי' ש"כ סעי' י"ט) שאין כוונת הגמרא לחייב על צביעת בשר הבהמה אלא על צביעת עור בית השחיטה, דצובע עורות אסור מדאורייתא, אמנם לרש"י שכותב בפירוש שהכוונה לצובע בשר בית השחיטה (שם תחילת ע"ב), א"כ חזרה הקושיה למקומה. ומתוך הפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק כ"ה) שמכיוון שכוונת השוטח למכור לאחרים ורוצה שיתקיים הצבע עדיין אינו בגדר מאכל.

והנשמת אדם (ס"ק א) תירץ שהיות שדרך השוחטים לצבוע את הבשר ממילא מתחייב חטאת, משא"כ ביצה מכיון שאין הדרך לצבועה ממילא מותר לכתחילה, ויוצא מדבריו שאם הוא אומן שדרך האומנים לצבוע כך או במקרה שהדרך לצבוע בו כך יהיה חייב, ואם אין הדרך לצבוע כך מותר.

וצ"ב בדברי המשנ"ב (ס"ק ב"ו) שהעתיק מהנשמת אדם דיש להימנע ליתן יין אדום בין לבן אם כוונתו לגוון, וקד דע"פ הנשמ"א שכתב בהדיא דכוונתו לאסור רק במוכרי יין שדרך צביעה, היה צריך לפרט ולהגביל את דבריו שמדובר רק בדבר שהדרך לצבוע בו (ארחות שבת פ"ז הערה א') ולכאורה איברא צ"ל שבזמן החיי אדם היה הדרך לצבוע בין, או שכוונתו על אומן שדרכו בכך, ולכא' משמע כן מהמשנ"ב (סי' שכ"א ס"ק ס"ח) שמותר לשים ביצה במשקה בארשט לצורך הגוון ואין שיטה חולקת, אבל יש המבינים את המשנ"ב שם כפשוטו (אפי' שלא משמע כן מש"ס ופוס') שאם מתכוין לשם צבע אסור.

ומ"מ אלו ואלו מודים שדבר שאין כוונתו כלל לצבע כגון קפה ותה אין בהם חשש צביעה כלל, אבל השע"צ (סי' ש"ח ס"ק ס"ה) כותב שאם אפשר עדיף לשים את התה או הקפה ואח"כ את המים לחוש לדעת היערוות דבש הסובר שיש צביעה באוכלין [משא"כ שם קודם את הצבע ואח"כ את המים לא ניכר כ"כ הצביעה (רב פעלים ח"ג סי' י"א)]

והשתא דאיתת להכי שיש עצה לשים קודם את מין הצובע, אע"פ שאין לסמוך ע"כ שיש צובע מדינא, לדעת החיי אדם בצבע מאכל שהדרך לצבוע בו יהיה מותר, ובדבר שאין דרך לצבוע כגון יין אדום ששופך ממנו קצת למים או סודה - אם כוונתו שיגבר תאבונו בראיית הצבע ודאי שיש אפשרות להקל בפרט בעצה הנ"ל שישפוך קודם את היין ואח"כ יוסיף את המים [ועיי' בשבט הלוי ח"י סי' נ"ו שמיקל אף ביותר מזה].

העולה לדינא:

א. השופך יין בסודה לטעם מותר לכתחילה, ועדיף שישפוך קודם את היין.

ב. השופך יין לסודה רק לצורך צביעת המשקה - מעיקר הדין מותר וכנ"ל, אבל יש החוששים כחיי אדם שאוסר וממילא יחמיר או שישפוך תחילה את היין.

ג. לערבב צבע מאכל בסודה היות שדרכו בכך יש לאסור.

לבשל אחר חצות לצורך שבת

השנה שחל תשעה באב ביום חמישי, כך שמיד עם צאת הצום יש צורך להיערך לכבוד שבת קודש. האם מותר לאחר חצות היום של תשעה באב לאפות ולבשל לצורך השבת, כדי להקל על ההכנות הנדרשות לאחר סיום הצום, או שיש להמתין עד לצאת הצום ורק אז להתחיל בהכנות לשבת?

ת. כתב המגן אברהם (סי' תקנא ס"ק כח) שמותר לשחוט לצורך שבת בתשעה באב לאחר חצות. וכן מותר להכין כל צרכי סעודת שבת בבישול ואפייה.¹³

קידוש לבנה בתשעה באב שחל ביום חמישי

השנה, שתשעה באב חל ביום חמישי, אימתי הוא הזמן הראוי לומר קידוש לבנה?

ת. במשנה ברורה (סי' תכו סק"י) כתב שכאשר חל תשעה באב ביום חמישי ימתינו לקדש הלבנה במוצאי שבת, אולם מנהג העולם לקדש הלבנה מיד במוצאי תשעה באב.¹⁴

אכילה לפני קידוש הלבנה

במוצאי תשעה באב, האם יש להקדים ולשבור את הצום תחילה, כדי לקדש את הלבנה מתוך יישוב הדעת ושמחה, או שנכון יותר לומר קידוש לבנה מיד לאחר תפילת ערבית קודם אכילה, ורק לאחר מכן לאכול?

ת. יש אומרים שצריך לטעום קודם קידוש הלבנה כדי שלא יהיה שרוי בצום.¹⁵ ויש שכתבו שאין חייבים להקפיד לאכול קודם קידוש הלבנה, אולם הרוצה לאכול, יטעם רק מעט ולא ירבה לאכול מקודם.¹⁶

ריקודים לאחר קידוש לבנה במוצאי תשעה באב

האם גם במוצאי תשעה באב רוקדים לאחר קידוש לבנה, או שמא כיון שנוהגים עדיין מנהגי אבילות, אין לרקוד?

ת. נוהגים לרקוד אחר קידוש לבנה גם במוצאי תשעה באב.¹⁷

וזה"ל: שאלתי לחברים אם כך הייה עושה מהרח"ו זלה"ה ואמרו שהיה מברך אז במוצאי תשעה באב, ולא הזכיר בדבריו שהיה טועם לפני כן, וכן כתב בספר עבודת הקודש שלו (מורה באצבע אות רלט) אחר ערבית והוא לילה ירחץ כל ידיו ופניו, וילבש מנעלים של עור ויברך ברכת הלבנה שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה ולברך הלבנה העלוונה ולומר דוד מלך ישראל חי וקים עכ"ל. וכן הוא בסידור יעב"ץ במוצאי ח"ב מקדשין אותה אחר נעילת מנעל ושינוי בגדים נאים. עוד כתב הש"ח יצחק, כי אף החושש לדברי השבות יעקב, היינו דווקא לטעום מעט שלא להיות שרוי בתענית, אבל לילך לאכול תחלה ארוחת הערב זאת לא צוה השבות יעקב, וגם אין היתר לזכר למלא כריסו תחלה וליילך לקבל פני השכינה דמהאי טעמא צריכים למיירא מעומד, וגם יש לחוש שתחטפנו שינה שהמאכל מביא את השינה כדאיתא בפרק קמא דיומא (י"ח). ובפרט ע"י חולשת הצום כי בריכים חלש מצום עכ"ל. לכן למעשה אין חייבים לטעום, ומכל מקום הטועם לא ימלא כריסו יותר מדי.

17. כתב הרמ"א (סי' תכו ס"ב) ולכן עושין שמחות ורקודין בקידוש החדש ודגומת שמחת נשואין. ובדרכי משה (שם ס"ג) כתב: דוע' כי כל עניינים אלו שצריכין להיות בשמחה בקידוש החדש וענין הריקודים יש לו סוד גדול בדרך הקבלה, וכבר הארכתי בו תודה לאל בפירוש האגדות שלי במסכת סנהדרין וכתבתי שכולם הם ענייני שמחת נישואין שהאשה חוזרת מתחדשת לבעלה כמ"ש לעיל סימן ת"ז (אות א) בשם א"ל (הראש חודש תמוז). והוא סוד קידוש החדש. והמשיכיל יבין. והיינו שהריקוד לאחר קידוש לבנה אינו בגדר ריקוד של שמחה, אלא שמחצוה לרקוד היא על שם הריקודים שהיו לעתיד ודגומת שמחת נישואין מפני שישראל עתידין לחזור ולהתנדב בקב"ה כמו הלבנה המתחדשת עם החמה. וכן נהג הגר"ש וואזנר (קובץ מכת לוי תשעה באב שחל בשבת ע"י ד). וז"ל בתשובות והנהגות (ח"א סי' רז), אך כתב דהנהיגה לקדש הלבנה קודם תשעה באב לא יקדו. ובהליכות שלמה (תפילה פרק טו הערה 38) הביא מהגרש"א ששכמקדשין קודם תשעה באב המנהג שאין מזמרים טובים מאורות. אולם בשו"ת ישא יוסף (הגר"א אפרת ח"ב סי' קלה) הביא שמחתילה היה נוהג הגר"ש אלישיב לקדש קודם תשעה באב והיה שר טובים מאורות כפי בלא ריקדה, ואח"כ שינה וקדש במוצאי ט"ב, וכתב שבימוצאי ט"ב אפשר לרקוד. ויש שהקלו אפילו לבלבל בתוך שנת האבל (ראש אשה ישראל פ"מ הערה ג) שלמי מועד (סוף פ"ד).

קובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מן האבלות, אינו רואה סימן ברכה. ולכאורה לפי זה היה מקום לחוש גם לגבי הפעלת קייטנה בתשעה באב, והיה מקום להתיר רק כאשר עיקר ההכנות נעשו קודם תשעה באב, באופן שהשכר נבלע גם בפעולות שנעשו לפני הצום, בדומה לדיון 'הבלעה' המבואר לגבי שר שבת (סימן שו סוף ד), או לקבל את הכסף בדרך של מתנה וללא התחייבות מוקדמת לשכר, כעין המבואר עוד במשנה ברורה (סי' ס"ס טו). אולם למעשה נראה להתיר, מפני שהפעלת קייטנה לילדים בתשעה באב אינה נועדה לצורך רווח גרידא, אלא יש בה צורך מצוה, שכן היא מסייעת להורים לעבור את יום הצום בצורה רגועה יותר ומאפשרת להם להתפנות לאבלות היום, וממילא אין לראות בה מלאכה רגילה הנעשית לצורך פרנסה בלבד. לכן, מותר להפעיל קייטנה בתשעה באב בתשלום, ואין לחשוש שבלש כן לא יארו סימן ברכה. אורבה, כיון שהדבר נעשה לצורך מצוה ולתועלת הציבור, יש מקום לומר שזיכו לראות בו ברכה והצלחה.

13. קובץ מכת לוי (תשעת הימים עמ' כב) בשם הגר"ש וואזנר. וכ"כ בהליכות אבן ישראל (עמ' שעב).

14. כתב ברמ"א (סי' תקנא ס"ח) נוהגים לא לקדש הלבנה עד אחר ט' באב. והטעם, מפני שהעם שרויין בצער ואבילות (לכוש ס"ד). ודעת הרמ"א (סי' תכו ס"ב) שאין מקדשים את הלבנה במוצאי תשעה באב, ובבאר היטב (שם סק"ה) כתב דהאר"י ז"ל כתב (פרי עץ חיים שער תשובות עמ' תקפב) דיש לקדש במוצאי תשעה באב, כי במוצאי תשעה באב גורל בן דוד ומבשרים ללבנה ולישראל עשתידיים להתחיות. וכן במשנ"ב (שם סק"ה) הביא דעת אחרונים הסוברים שמותר לקדש במוצאי תשעה באב. ומוזר נראה שמנהג האר"י היה לקדש בכל אופן במוצאי תשעה באב.

15. במשנ"ב (סי' תכו סק"ה) כתב דצריך לטעום קודם, אולם במוצאי יו"ט מתוך ששמחין שיצאו בדימוס מקדשין הלבנה אף קודם שיטעמו. וכתב עוד שבמוצאי ט"ב בא צריך לזיזר שלא לקדש בלי מנעלים. ובשער הציון (קולט) כתב מהאליה רבה שאם יש לו לקדש בציבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום 'כרוב עם הדרת מלך'.
16. מקור הדין לטעם קודם הוא בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' יא) שכתב שהמנהג לטעום מעט קודם קידוש הלבנה, והם בשו"ת שיי' יצחק (הגר"י ויי' אבי ורבי ס' קצה) הוכיח שמה שהצריך טעימה קודם היא דעת יחיד, ושולשה אינן עולם לא חששו לזה, והם הברכי יוסף (סי' הקטן אות ח), שהמנהג לברך ברכת הלבנה במוצאי ט' באב, וכתב הרב המקובל מהר"י צמח בהגהותיו

יט. אם נפלו התפילין מידו על השולחן וכדו' אין צריך להתענות וכן אם נפלו על הארץ פחות מגובה שלשה טפחים גם כן אין צריך להתענות, אף שכל פחות משלשה כלבוד דמי, וכן אם ראה שנפלו תפילין מידו של חבירו אין צריך להתענות, אמנם אפילו במקום שאומרים שאין צריך להתענות יתן פרוטה לצדקה משום בזיון התפילין (כה"ח סק"י).

כ. וכשמתענה איכא מחלוקת אחרונים אי צריך להתענות באותו יום שנפל או לא, אך אם כבר טעם באותו יום או שהתפילין נפלו בשבת אז לכולי עלמא יתענה למחרתו ויקבל עליו התענית במנחה שלפניו (שם סק"י).

כא. בזמנינו שירדה חולשה בעולם נוהגים שאין מתענים כלל אלא פודה את התענית בצדקה כשיעור סעודה של יום רגיל (פסקי בשם), וכל שכן אם הוא צורבא דרבנן ועל ידי התענית יבא למעט בלימוד התורה, שאין צריך להתענות אלא יתן צדקה לכפר על עון נפילת התפילין (כה"ח שם), וכן אפשר לפדות התענית בלימוד חמש רצופות וכדו', דהיינו שיוסיף בלימודו מהרגלו, כמו שמובא במדרש שאם חטא אדם מה יעשה ויחיה שיוסיף בלימודו (פסקי בשם).

כבוד התפילין

כב. יש להקפיד לקבל את התפילין מיד לאחר חליצתן ולהניחם בתוך נרתיקם, שאין זה מכבוד התפילין שיהא מונח כך שלא מקופל מחוץ לנרתיקם (בן איש חי), ומכבוד התפילין היא נמי שלא להוציא זבל או לכלוך בידיו כשהוא מלובש בתפילין, אפילו באופן שהתפילין מכוסה בבגדיו משום דאיכא בזיון לתפילין שעליו (מ"ב סי' מא סק"א).

תפילין בתוך המזוודה או על הקרקע

כג. מותר להשים התפילין בתוך מזוודה ולהשימו על גבי קרקע, אלא שיש לזהר לנהוג בהם בכבוד שלא לשבת על המזוודה וכן שלא לזרוק בכוח ממקום למקום וכדו', אך להשימם התפילין על גבי הקרקע בנרתיקם בלבד אסור, אם לא שהנרתיק מחזיק חללו טפח (ביה"ל סי' מג ד"ה ומניח).

כד. אמנם מפני גודל קדושת התפילין איכא חסידים ואנשי מעשה שנוהרים שלא להכניסם בתוך המזוודה כלל, אבל צריך לזהר שלא יבוא לידי בזיון יותר גדול על ידי שמזיזים התפילין ממקום למקום בלא כבודו הראוי.

תפילין על גבי הספסל

כה. מותר לשבת על גבי הספסל שמתחתיו שמו תפילין באופן שיש ביניהם חלל טפח, אמנם בעל נפש ראוי להחמיר שלא לשבת גם באופן כזה אם לא בשעת הדחק כי 'תפילין יש לזהר בקדושתן מאוד', אך אם הספסל מחובר לקרקע מותר לשבת עליו ואין צרכים להחמיר כלל (מ"ב סי' מ סק"א), אמנם להשים תפילין על הספסל עצמו אסור לשבת עליה אפילו שהספסל מחובר לקרקע (פסקי בשם).

כו. ספסל שמפוצל במושביו נחשב כל המושבים כספסל אחד ואסור להניח תפילין על מושב אחד ולשבת על השני (שם), אמנם אם הספסל בנוי באופן שמחובר ביחד רק מלמטה אבל מלמעלה הם נפרדים ממש, כיון שכל כסא בנפרד הוא אפשר להקל ולשבת אפילו אם שמו תפילין בכסא השני (ש"ת שבה"ל ח"ג סי' יח).

מונחים בקופסא, וליכא איסורא של היסח הדעת ואיסור הפחה (א"א מבוטשאטש).

י. אך אם אווזון התפילין בידו אסור לישן בהם שחיישינן שמא יפלו מידו (ש"ע), אם לא שהתפילין מונחים בנרתיקם דאז מותר לישן בהם אפילו אווזון בידו, דאפילו שיפלו על הארץ אין חשש כל כך (רמ"א) ודוקא כשהנרתיק מחזיק טפח שאז חשוב הנרתיק חציצה להפסיק בינו להקרקע (מ"ב).

להניח טלית או סידור על התפילין

יא. יש לזהר שלא להניח הטלית על התפילין שקדושת התפילין חמורה מציצית לכן יניח התפילין בכיס אחד והטלית בכיס אחר שאז שרי אפילו אם הטלית מונח במקצת על התפילין כיון שיש הפסק כיס (שע"ת סק"א).

יב. וכן יש לזהר שלא להניח סידור על התפילין באותו כיס, וכן להיפך שאין להניח תפילין על סידור, משום שלענין שבועה בנקיטת חפץ מצינו שחמור סידור מתפילין, ולכן יש לזהר כשחולצין התפילין שאין להניחם על הסידור (שע"ת סי' כח).

טלית התפילין

יג. אסור לתלות התפילין על יתד או על מדף, בין שתולה הבתים והרצועות תלויים למטה ובין שתולה הרצועות והבתים תלויים למטה מפני שהוא דרך בזיון (ש"ע סי' מ), אמנם מותר לאחוזה הבתים בידו באקראי והרצועות יהא תלויות למטה, אבל לא להיפך לאחוזה הרצועות בידו והבתים יהא תלויות דאסור אפילו באקראי בעלמא (מ"ב סק"ב).

יד. לצורך הנחת תפילין מותר אפילו לאחוזה הרצועות והבתים יהיו תלויים באויר משום שהוא לצורך הנחתן (שם), ומיהו המדקדקים במצוות נוהרים שגם בהנחת תפילין שהבתים לא יהא תלויים באויר, אלא תופסים הבתים והרצועות תלויות ונכון לכתחילה לזהר בזה (כה"ח סק"א).

טו. מובא באשל אברהם מבוטשאטש (סי' קנד) נכון לזהר לתחוב הרצועות של הראש בתוך החגורה, כדי שלא יהא מעין תולה תפילין ח"ו.

טלית התפילין בנרתיקם

טז. מעיקר הדין מותר לתלות התפילין כשהם בנרתיקם (ש"ע), מכל מקום מובא בשם הגה"ק מהר"ש מבעלזא זיע"א שראוי להחמיר בזה מצד גודל קדושת התפילין, שלא לתלות התפילין אפילו כשהם בנרתיקם, שמי שאינו נזהר מזה הוא קשה לפרנסה (טעמי המנהגים).

יז. ומפני גודל קדושת התפילין, נוהרים חסידים ואנשי מעשה לאחוזה נרתיק התפילין בזרוע ידם דווקא, ולא לאחוזה התפילין בידיות של הנרתיק וכדו', שנראה אז כמו שסוחבים משא.

נפל התפילין מידו

יח. אם נפל התפילין מידו לארץ מנהג העולם להתענות ואפילו אם נפלו בשוגג ודוקא כשנפלו בלא נרתיקם, אבל אם שנפלו בנרתיקם אינם מתענים אלא יתן פרוטה לצדקה (מ"ב סק"א), אמנם ברצועות אין קפידא אם נפלו לארץ (כה"ח סק"ה), מכל מקום יש לזהר ולהקפיד שלא יגררו על הארץ אפילו בזמן הנחת תפילין וחליצתן, משום שיש בהם קדושה (א"א מבוטשאטש שם).

גודל ומעלת קדושת התפילין

א. וז"ל הרמב"ם (פ"ד הי"ד): חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה כדי שלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחת, שקדושת התפילין גדולה יותר מקדושת הציץ שהיה על מצחו של כהן גדול, שהציץ אין בו אלא שם אחד ובתפילין יש בהם כ"א שמות הויה בשל ראש וכמותן יש בשל יד. ב. ומוסיף הרמב"ם (שם הכ"ה) וז"ל: קדושת התפילין קדושתן גדולה, שכל זמן שהתפילין בראשו ועל ידיו של אדם, הוא עניו וירא שמים, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר במחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק.

שיחת חולין בתפילין

ג. יש לזהר שלא לדבר דברים בטלים בתפילין, דמלבד האיסור עצמו של דברים בטלים בא על ידי זה לידי היסח הדעת (מ"ב סי' ל"ז סק"י), והיא סגולה לאריכת ימים כמ"ש בקיצור שו"ע (סי' ס"א) שכל הזהיר במצוות תפילין לנהוג בהם בקדושה, ולא לדבר בהם דברי הבלים ושיחת חולין, 'מאריך ימים ומובטח שהוא בן עולם הבא'.

אכילה ושתייה בתפילין

ד. הנכנס לאכול סעודת קבע צריך לחלוץ התפילין, משום שאינו רשאי לילך בסעודה בתפילין, ואחר כך כשחוזר ומניחן חוזר ומברך על התפילין, כיון דאידחי ליה ממצות תפילין באותו שעה (ביה"ל סי' מ, ועי"ש שנשאר בצ"ע לדעת הרמ"א).

ה. לאכול אכילת עראי עם התפילין פסק השו"ע (סי' מ' ס"ח) שמותר, אבל המשנ"ב (סק"ט) מסתפק בזה דאולי השו"ע מיייר דווקא אלו שמניחים תפילין כל היום שלא הטריחוהו לחלוץ כשאוכל אכילת עראי, אבל בזמנינו שמניחים התפילין רק בשעת קריאת שמע ותפילה אפשר שיש לו לחלוץ גם לאכילת עראי.

ו. אנשי מעשה נוהגים כמו ההסתפקות של המ"ב בזמנינו אין לאכול אכילת עראי וכן אין לשנות שתיית עראי בתפילין (פסקי בשם), וכן מובא בספה"ק דגל מחנה אפרים (פר' במדבר) בשם הבעש"ט הק' שאין ללמוד ממעשי הצדיק כשהוא עושה מעשה קטנות, כמו שאם רואים שהצדיק שותה קאו"ע בטלית ותפילין, עיי"ש.

שינה בתפילין

ז. כל זמן שאדם לבוש בתפילין בראשו או בזרועו אסור לישן בהם אפילו שינת עראי דגזרין שמא יבא להפיח בהם (ש"ע סי' מד), אבל הרואה חבירו שנרדם עם התפילין אין צריך להקיצו כל זמן שלא נרדם טובא ונשתקע בשינה, משום שאיכא אופנים שאפשר להקל לישן בהם שינת עראי כמובא בשו"ע (עטרת זקנים).

ח. להלכה למעשה אין להקל לישון שינת עראי בשום אופן, משום שמצוה מן המובחר הוא שיהא בדעתו תמיד על התפילין ושלא יסיח דעתו מהם אפילו רגע אחת (כה"ח ומ"ב), ופשטות ההלכה אין שיעור לשינת עראי (מג"א), ויש אומרים שהוא כדי הילוך מאה אמות ושיעורו הוא כדקה (מ"ב).

ט. ברם לישון עם תפילין באופן שהתפילין אינם מונחים במקומם כהלכתם מותר אפילו שינת קבע, משום שאז נחשב התפילין כאילו

האם קטן נאמן להעיד על עצמו שנעשה בר מצוה לענין צירופו למנין

הפוסקים אם מי שהוא בן שלש עשרה הרי הוא בחזקת גדול או שיש להמתין עליו עד שנודע שהביא ודאי שתי שערות.

ולפי האמור מסקנתו היא שלכתחילה בודאי ראוי שלא לסמוך על עדות הנער עצמו שאומר שכבר מלאו לו שלש עשרה שנה, אלא צריכים אנו לשמוע זאת מאביו של הילד שמעיד כן על בנו או מפי אנשים אחרים גדולים ששמעו זאת מן האב. רק בשעת הדחק כאשר אי אפשר לחזר אחר איש אחר מחמת טורח הצבור, יכולים לסמוך על עדות הנער עצמו להשלימו לעשרה.

אלא שכיון שכל סיבת ההיתר היא מדין ספק ספיקא יש להעיר לדברי המשנה ברורה (סי' נה סקכ"ד) שכתב שאף המתירים לצרף קטן למנין לא התירו אלא לצרף קטן אחד בלבד ולא שני קטנים ולפי זה יש להזהר שלא לצרף שני נערים יחד שאין אנו בקיאים בגילם למנין עשרה אף בשעת הדחק.

ומצאנו עוד מי שפסק להתיר לצרף קטן שמסופקים אנו אם בא לכלל שנים למנין עשרה. הלא הוא הגאון רבי חיים סופר זצ"ל מרבני הונגריה וכפי שכתב בספרו קול סופר (מס' מגילה אות תקע) להתיר לצרף ילד שמסופקים אנו בגילו למנין עשרה.

הרב סופר דייק זאת מדברי המשנה (מגילה פ"ד מ"ג) האומרת שאין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התבה וכו' ואין מזמנין בשם בפחות מעשרה. לכאורה צריכים היו חכמינו לומר בלשון 'אין מזמנין בשם אלא בעשרה' ומכך שאמרו שאין מזמנין בשם 'פחות מעשרה' יש לדייק ולומר שרק אם בודאי יש פחות מעשרה אין מזמנים בשם אבל במקרה שאחד מהם הוא ספק קטן ספק גדול רשאים לזמן בשם וכן הוא לגבי הצטרפותו למנין ושאר דברים שבקדושה.

כן מצאנו שפסק בנו הגאון רבי יעקב שלום סופר זצ"ל בשו"ת תורת חיים (סי' נה סק"ב) על סמך דברי אביו והן מחמת דין ספק ספיקא שהלא גם קטן ממש מצאנו שיש פוסקים המתירים לצרפו למנין על כל פנים בשעת הדחק וכפי שכתבנו לעיל.

העולה לדינא:

נחלקו הפוסקים אם יכולים אנו לסמוך על ילד שאנו מסופקים בגילו והוא מעיד על עצמו שכבר נעשה בר מצוה לענין צירופו למנין עשרה לתפילה ולאמירת שאר דברים שבקדושה שהוא מדרבנן. לדעת הבית עובד לא ניתן לצרפו למנין על סמך עדותו אמנם לדעת הכף החיים רשאים אנו לסמוך עליו באם דעתו מיושבת עליו והוא ירא שמים ובטוח בעצמו, וכן הורו להקל הגאון רבי חיים סופר ובנו והגאון רבי שלמה זלמן אויערבך והאדמו"ר רבי מנשה קליין ואילו הגאון רבי עובדיה יוסף כתב להקל בשעת הדחק ורק ילד אחד ולא שניים.

על עצמו בזה.

ובאמת תמיהה כעין זו מצאנו שהתחבט בה הגאון רבי יעקב חיים סופר זצ"ל בספרו כף החיים (סי' נה אות נה) ובדבריו הביא תחילה את שפסק הגאון רבי יהודה שמואל אשכנזי זצ"ל בסידורו בית עובד (דינים השייכים לאמירת קדיש אות ט) שאין לסמוך על הנער המעיד על עצמו שהגיע לגיל מצוות ולצרפו למנין על פיו ולא כפי שנהגו לצרף את הקטן על פי עדות עצמו כי אין לצרפו עד שיעיד עליו אביו או אנשים גדולים אחרים.

הוסיף על דבריו הכף החיים וכתב שנראה לומר שאם הנער מיושב בדעתו וירא ה' אזי אכן נאמן הוא לענין זה להצטרף לעשרה וכפי המנהג, ואין כל סיבה לחשוש חלילה שהילד משקר במקום שאין לו כל הנאה עצמית מכך. ומכל מקום צריך לשאול את פי הילד אם בטוח הוא שנעשה גדול ואינו מסופק בדבר ורק לאחר מכן מצרפים אותו למנין.

כך מוצאים אנו שפסק להלכה בספר אשי ישראל (פרק טו סעי' ט) שם הוסיף ששמע מהגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל שהסביר שאין לחשוש שהילד משקר אודות גילו כיון שעתיד הדבר להתגלות וכמו כן מפחד הילד לשקר שמא ישמע מכך אביו ויגער בו ועל כן רשאים אנו להאמינו ולצרפו למנין.

גם הגאון רבי מנשה קליין האדמו"ר מאונונגוואר זצוק"ל בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן יח) בא ליישב את מנהג העולם לסמוך על קטן המעיד על עצמו שהגדיל וכפי שקורה רבות שנכנס ילד לבית הכנסת ומצרפים אותו למנין לאחר ששואלים את פיו אם נעשה בר מצוה ואומר הן, כי כלל בדינו שדבר שעתיד להתגלות אין אנשים משקרים בו ובודאי לגבי הצטרפותו למנין שהוא גילוי דעת בעלמא ומדרבנן בלבד שבודאי יכולים אנו להאמינו ובפרט אם הוא ילד טוב וכשר.

הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (ח"ד אורח סימן י) מיישב את מנהג העולם לסמוך על קטן אודות גילו מכיוון שונה. לדבריו מכיון שיש פוסקים הסוברים שאפילו קטן ממש מצטרף למנין לכן יכולים אנו לסמוך על עדות עצמו מדין ספק ספיקא לקולא, ספק שמא כבר הגיע לכלל שנים ואף אם נאמר שעדיין קטן הוא שמא הלכה כאותם פוסקים המתירים לצרף קטן למנין עשרה.

מסיבה זו שונה דין הצטרפותו למנין מדין מינויו לשליח ציבור כיון שבזה הכל מודים שרק מי שהוא גדול ממש רשאי לגשת לפני העמוד, אלא שנהלכה שנהלכנו.

מעשים שבכל יום ערב ובוקר וצהריים כאשר מתקבצים יהודים לבתי הכנסת כדי לעמוד ולהתפלל במנין, והנה ארע שנאספו תשעה יהודים לבית התפילה ואחר קריאתם אחר עשירי למנין בא ילד אחד וטען על עצמו שהוא גדול ונעשה בר מצוה מזה כמה ימים. הנאספים המה ראו כן תמיהו כי לא ידעו ולא שמעו שחגג אותו קטן את שמחת הבר מצוה אך הילד למולם טען בתוקף שגדול הוא וחייב במצוות, וכאן הבן שואל האם יכולים אנו לסמוך על העדות שמעיד הילד על עצמו שנעשה גדול ולצרפו למנין או שצריכים אנו לעדותו של אביו או קרובים אחרים שיעידו על גילו ואילו הילד אינו נאמן על עצמו כלל היות ולצד שהוא קטן הרי פסול הוא לעדות? תשובה: שאלה זו נוגעת באופן כללי כלפי כל הדינים הנוהגים בגדול דוקא, כבדיני נדרים והקדש, חליצה וקידוש החודש וכהנה רבות, ומגודל האריכות בחילוקי הדינים ביניהם נבואה כעת לדון רק בנידון הצטרפותו למנין על פי עדות עצמו אם יכולים אנו להאמינו אם לאו ובדרך אגב נלמד גם לשאר הדינים.

הנה במסכת קידושין (סג:) מצאנו שהאב נאמן להעיד על בנו שהוא בן שלש עשרה שנים לנדרים ולחרמים ולהקדשות ולערכים אבל לא למכות ולעונשין. מדברים אלו למד הגאון הרוגוצ'ובי רבי יוסף ראזין זצ"ל בספרו צפנת פענח (הל' נדרים פ"א ה"ג) שהבן עצמו ודאי שאינו נאמן להעיד אודות גילו כלל ורק האב נאמן עליו לגבי איסורים בלבד ולא לעונשים.

גם בספר משנה ברורה משמע שרק האב נאמן להעיד על גילו של בנו ולא כל אדם אחר וכמו כן הבן עצמו אינו נאמן, וכפי שכתב בהלכות תענית (סי' תקנ"א סק"ה) שקטן בן י"ג שנים ויום אחד וקטנה בת י"ב שנים ויום אחד שקבלו על עצמן תענית נדרן קיים. ובסוף דבריו הדגיש שהאב הוא שנאמן להעיד על שנותיהם אפילו אם הילד נראה קטן בגילו לפי מראהו ואילו אדם אחר אינו נאמן אלא אם כן יש שני עדים. הרי שמשמע מדבריו שהילד גם כן אינו נאמן להעיד על עצמו.

אלא שיש לחלק ולומר ששונה דין נדרים שהוא דאורייתא מדין הצטרפות למנין שהוא רק מדרבנן שיתכן שאף הילד נאמן להעיד

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com